

Илијана Р. Чутура
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука у Јагодини
Катедра за филолошке науке

УДК 81`367.5: 821.163.41-32 Радуловић Ј. ;
821.163.41.09-32 Радуловић Ј.
DOI 10.46793/Uzdanica18.2.075C
Оригинални научни рад

РИТАМ ПРИПОВЕДАЊА И КАРАКТЕРИСТИКЕ СЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ У ЗБИРЦИ *СУМЊИВА САХРАНА*

Айстиракӣ: У раду се издвајају оне синтаксичке карактеристике реченице и (делмично) организације текста које доприносе обликовању специфичног ритма приповедања у збирци *Сумњива сахрана* Јована Радуловића. Показује се да су доминантни карактеристични поступци у овом смислу низање координираних (често асиндетских) предикатских реченица, амплификација и кумулација, и понављања лексема, синтагми и модификованих обимнијих делова текста.

Кључне речи: *Сумњива сахрана*, Јован Радуловић, координација, асиндетска реченица, понављање, амплификација, кумулација.

Збирка приповедака *Сумњива сахрана* представља, како Душан Иванић каже, ликове *маргиналце* (Новости, *Мајија йриче*) који се у унутрашњем, али и у свом свакодневном, „оспољеном” животу, крећу између центра и периферије, дакле средишта и маргина сваке врсте. Та периферија је просторна, у смислу да је окосница неких приповедака напуштени (добровољно или изгнанством) завичај, али и временска, јер су кључна дешавања која предодређују судбину ликова смештена у прошлост. Тако је динамични простор затворен у прошлости, „смештен у сећање, репрезентован кретањем (исељавањем), док су ликови у времену приче омеђени границама простора који им више не изнуђује, али и не омогућава кретање” (Чутура: 2014: 153).

У емисији *Књижевни дијалог* (у којој је разговор са Јованом Радуловићем водио Александар Гаталица) истиче се да је специфичност ове збирке у томе што Радуловић, иако „мишљу и делом везан за свој завичај, Далматинску Загору”, у њој заступа и теме које су везане за градски живот Београда и излази из завичајног оквира.

Међутим, оно што је за нашу тему значајнија констатација, а коју износи сам Радуловић у истој емисији, јесте да „добро одабрана реч треба да да атмосферу једној причи”. Управо „добро одабрана реч” често у Радуловиће-

вој приповеци постаје нека врста лајтмотива, што се можда најупечатљивије показује у причи „Тари, Срђо, тари”, од наслова па до краја. О томе Иванић, говорећи о јунаку приче, каже: „Опсједнут храном, изграђује, осим грабилачког понашања, вербални манир који то понашање оправдава и потврђује (‘Тари, ..., тари’ – сатари, ждери, једи немилосрдно, јер ‘Овца која блеји губи залог’)” (Иванић 2013: 118). То гласно понављање, како Иванић каже, „вербалног манира” покретач је заплета који ће довести до трагичног исхода.

Управо је овде Иванић назначио и један поступак који је карактеристичан за ову збирку. То је, поред понављања истих лексема, и кумулација, низање истозначних и(ли) блискозначних лексема (*сајтари, ждери, једи...*).

Додатно, Радуловић „повлања” и одређене синтаксичке обрасце: низање синтагми и клауза у напоредном односу. Како у истој овој публикацији тврди Ковачевић, стилска доминанта синтаксичке организације реченице јесу асиндетске независносложене реченице, и то специфични типови који су својствени књижевноуметничком стилу.

Сви ови синтаксички и стилистички поступци – понављања, кумулација и напоредност – стварају утисак једноставности и „срезаности” језика и стила и изостанак „замуцкивања”. „Типичне Радуловићеве приповијетке као да су настале саме од себе, писане без напора” (Иванић 2013: 118) – читалачки је утисак. С друге стране, сам Радуловић сведочи да је писао са изузетном пажњом, прецизношћу и добро одабраним детаљима текста (Политика, Радуловић), са великом дозом ауторске одговорности, корекција и промишљања.

„Питко” приповедање и наизглед једноставна реченична структура захтевали су готово математички модел структурисања текста – са добро програмираном независносложеном реченицом, напоредном синтагмом и мултипликацијом лексичко-семантичких елемената. Како Иванић каже, „то је проза постојаног стила (упркос унутарњој динамици и разноликим слојевима): ритам казивања почива на уједначеном интонационо-синтаксичком и семантичком гранању реченице” (Иванић 2013: 45).

Но, чини се да се Радуловићеве аутопоетички искази ипак не односе на оно што је у синтаксостилистичком погледу доминанта збирке *Сумњива сахрана* јер можемо претпоставити да су кумулација, набрајања и напоредне реченице чиниле део његовог говорног манира. Тако, на пример, описујући пресудне догађаје у свом животу, он каже:

„Сматрао сам да су моја кућа, двориште (башчина смо га звали), ливадице, дочићи, виногради, делићи земље на којима могу колико хоћу слободно стајати, лупити ногом, а да нико не може да ме пита шта ту радим, забрани ми, или ме опомене да не лупам... А онда: крајем јуна 1991. године, кад сам се затекао у Полачи, у једној ноћи све се променило... Спавао сам са братом у соби, читаво вече смо пили вино жутину, разговарали о свему што нас чека, Титова Југославија је пуцала по шавовима... [...] Брат се брзо спремио, узео пушку, торбицу с муницијом и оне гранате, без поздрављања оде у ноћ. Мени

је у руци његов пиштољ, не знам шта ћу с њим. Родитељи устали, плачу у дворишту, Мармоновом цестом рондају тенкови, ветар наноси мирис горива... Боже, зар се на овакав начин одлази у рат, нестаје? Кад се све заврши, каква може бити прича?" (Јован Радуловић, у: Јевтић 1999: 95–96).

У збирци *Сумњива сахрана* независносложене реченице најчешће означавају сукцесивне радње. У апсолутно највећем броју случајева ради се о асиндетском уланчавању напоредних клауза, одвојених запетама.

Граматички прототипичне, нестилематичне независносложене реченице у којима су само претпоследња и последња предикатска реченица спојене везником (али које се ипак придружују напоредности као доминантном обељжу Радуловићевих прича), илустроваћемо следећим примерима:

Привукао ју је снажно, дуго су се љубили, мало ју је подигао, дрхтала је, зајецала, брзо се прибрала и надланицом обрисала сузе. Кренули су пешке према хотелу „Гранд”, узела га је Зоја испод десне руке, у левој је носио њену путну торбу (32, „Неке Нове године”);¹ Сад је Дринка на Вису с родитељима, одмара се, купа и ужива, а Милош и њихов син Дамјан ће им се за петнаестак дана придружити (37, „Ногом за врат”); Да ли из пристојности одговорити свима, или ипак направити избор? (24, „Неке Нове године”); Кажњавао је Бачко и изрицао опомене оним извиђачима који би на марш кренули без чутурица или би их понели празне, без воде. По извиђачком обичају, вода се на маршу никоме не нуди, али се и не одбија (7, „Тари, Срђо, тари”); Борко је и даље одлазио на посао, никакве нове задатке ни од кога није добијао, телефон је све ређе звонио, а онда је једнога дана остао сам (48, „Вредело је, вредело”).

Асиндетске независносложене реченице су и стилски маркиране и заступљеније од оних у којима се последња клауза везником уланчава с претходном. Овакве реченице у великој мери обликују ритам приповедања у збирци *Сумњива сахрана*:

Ђурка је испечена, хлади се на тераси, у чаши с чивасом, пуцкетне коцка леда... (35, „Неке Нове године”); Сваки извиђач има ранац и носи га на леђима, руке морају бити слободне (7, „Тари, Срђо, тари”); Седамнаест и тридесет, магла, иње, снег је престао да пада, улична светлост је пригушенија, главном улицом овога дела града аутомобили промичу све брже, па и трамваји, свима се жури да се дочепалу што топлијег и сигурнијег склоништа (24, „Неке Нове године”); Устао је с лакоћом, поскочио с кревета, свој део јоргана препустио Јањи (5, „Тари, Срђо, тари”); Будилник ће почети да звони за петнаест минута, реско и продорно, треше се под њим ормарић, неће знати престати (5, „Тари, Срђо, тари”); Малим тестерама, чији звук би се једва чуо, вешто и брзо би претестерисали храстово стабло, обалили га, одсецали гране, опет пилили на мање трупце, трпали у пластичне вреће (84, „У Кошутњаку”); И кренуло им

¹ Сви примери из збирке наведени су према издању СКЗ (2012) са назнаком броја странице на којој је ексцерпирана реченица или део текста и називом приче.

је добро, били су задовољни, јефтиноћи у граду нису се могли начудити (116, „Спомен-плоча”); Позивали су га у куће на ручкове и вечере, радо се одазивао на њихове позиве, проводио с њима празнике, одлазио на излете у оближња села (117, „Спомен-плоча”); Прошао је за пулт, узео Зојину личну карту и своју буквицу, вратио кључ хотелске собе (35, „Неке Нове године”); Поштанска врећа није ни врећа с брашном или мекињама за стоку, спустиш је неспретно, тешка је, прашина пробија конопљано плетиво, направи се облачак, дражи органе за дисање, ето проблема – кихнеш, у последње време од тога се добија и алергија (92–93, „Поштанска врећа”).

Још један тип изузетно фреквентних реченичних модела у *Сумњивој сахрани* јесу независносложене реченице у којима се саставне клаузе асиндетски (знатно чешће) или синдетски (ређе) нижу све док не дође до смисаоног „преламања”, супротстављања једне клаузе (у смисаоном погледу) претходнима, што је назначено везником који сигнализира супротни однос. Ово илуструјемо следећим примерима:

Подигла је дечакову главу, усправила га, али он поново клону у њено крило, мало је фалило да здроби букет с ружама. Љута на њега због толике непажње и неосетљивости, хтеде да му удари шамар, али се ипак уздржа, у влажном и хладном марамицом обриса му лице, што овога потпуно разбуди (75, „Сумњива сахрана”); Из малог несесера Марта је извукла огледалце и чешаљ, проверила свој и Јанков пасош, прешла кармином преко усана, зачешљала косу, пробала чешљем исправити Јанкову улежалу кику, али се он бранио (75, „Сумњива сахрана”); Није се ништа страшно десило, све је у реду, остале пошиљке нису страдале, ни мирис нису повукле, али се пошиљалац преко примаоца мора упозорити да то више не ради (93, „Поштанска врећа”); Из нотарских књига откидаш лист по лист, бацаш, а хартија чудно лети према води, *лелуја*, нешто непознато је задржава у ваздуху, али ипак пада и љуби воду, матица се поигра и усмерава је у крај (123, „Последњи нотар”); Милош је за четири године дипломирао, запослио се као правник у Градском саобраћајном предузећу, положио правосудни испит, а Никица се још вукао по студентским домовима и након дванаест година дочепео се дипломе медицинског факултета (41, „Ногом за врат”); Кућа је стара, вуновлачара ретко ради, и кад је у погону прави велику буку, трује чист ваздух, а у близини су школа и деџи вртић (126, „Последњи нотар”).²

Као посебна врста коментара јављају се клаузе у парентези, које у низу напоредних клауза, управо захваљујући парентези, добијају углавном објаснидбени статус. Без оваквог издвајања, њихов значењски и синтаксички еквивалент најчешће би могле бити зависне узрочне или независне супротне

² Овакав однос је уочљив и у смењивању саставних клауза и њиховом опонирању финалној непредикатској конструкцији, као у реченици: „Преподневни дремеж је захватио градић, пред затвореним хотелом киоск с фрижидером за сладолед, разапет дречав сунцобран, кладоница с билијаром отворена, али без посетилаца” (77, „Сумњива сахрана”).

клаузе. На идејно-тематском плану самих прича, међутим, клауза у загради пружа информацију о нечему што је наизглед споредно, али одређује контекст и боји сцену на којој се радња приче одвија. Ово ћемо показати примерима који следе:

Онда она и Јанко прилазе формираној хумци, стављају букет с ружама у целофану (другог цвећа и венаца нема), шапатам изговарају „почивај у миру”, крсте се, одмичу, Марта плаћа свештенику опело... То је све (81, „Сумњива сахрана”); Без нуђења кафе или чаше сока и воде (у кући вероватно нема домаћице), свештеник им је кад су сели изразио саучешће, сваки час гладио главу, свиленасту брадицу, обавестио о свему шта их данас чека... (78, „Сумњива сахрана”); Одабран и проверен поштански службеник кад добије поштанску врећу (ниједна није претрпана), откључа је специјалним кључем, рашири врх, расцвета га, наглим и увежбаним покретима изокрене, на широк астал испадне све што је у њој: писма (обична, препоручена и авионска), дописнице, разгледнице, чекови, посебно спакован новац, пакетићи с лековима и књигама, новине смотане у трубу (или овлаш завезане танким шпагом), и на крају *сџецификација* пошилке (93, „Поштанска врећа”).

Асиндетски уланчаним координираним предикатским реченицама у комуникативној реченици често се придружује и зависна клауза уведена везником или везничким изразом:

Ћутањем се сложио, прописно се војнички обукао, узео Зојину путну торбу, сишли су на рецепцију *на којој никога није било* (35, „Неке Нове године”); Узеће Бачко са сингерице Јањин шиваћи метар, ући у Срђину собицу, *и док овај сјава*, повући јорган, у милиметар измерити Срђину *дужицу* (6, „Тари, Срђо, тари”).

За нашу тему су илустративније зависне клаузе које Радуловић уланчава у оквиру сложене реченице као што уланчава и ниже напоредне предикатске реченице у оквиру сложене. Оне су или уведене без редуплицирања везника (група примера *a*) или са посебним полисиндетским истицањем (група *b*). Занимљиво је да је изузетно висока фреквентност оваквих клауза где се као везнички елемент једном или више пута јавља *ga* (углавном је реч о изричним зависним реченицама), док су ређе реченице у којима су блискозначне клаузе уведене различитим везничким елементима (*в*):³

(a)

Никица се мучио с испитима, тешко се с ветерине вратио на медицину, Милош је чуо од гимназијских другова да се злопати, нема ни место у студентском дому, споро полаже испите, обнавља семестре, не одустаје да једнога дана постане лекар (41, „Ногом за врат”); Пратио је Срђу, чинило му се да су-

³ У наведеним примерима ове клаузе су подвучене, док је курзивно истицање оригинално.

више околу звера, оклева, мрљави, ко зна где су му мисли, одабере лош комад, па се с њим мучи, споро жваће, трпа у уста више погаче него меса (19, „Тари, Срђо, тари”); Сви имају довољно времена да протегну ноге, одшетају до гајића букава и лешника, или да у пластичне флаше наточе хладну Томацанову воду (71, „Сумњива сахрана”).

(б)

Попут лопова, да никог не пробуде, да псе не изазову, да им ко не отме крадено, пазећи да не запињу за камење, искрали су се из свог засеока иза поноћи и ступили на тврду, државну цесту, обасјану месечином (102, „Струњен желдац”); Стала је у ред да напуни пластичну флашу Томацановом водом, да умије руке, освежи лице, па и Јанку обрише крмељаве очи (73, „Сумњива сахрана”); Препустио је Борку да води главну реч, да трчкара околу, прикупља документацију и консултује правнике, а онда се престао појављивати (51, „Вредело је, вредело”); Отишао је код предузимача, обавестио га да ће жељени плац ускоро бити његов, да старцу обезбеди гарсоњеру с централним грејањем, да му две-три хиљаде марака у готовини, да буде пажљив и помогне му да се пресели (61, „Вредело је, вредело”).

(в)

Али сви су га видели у аутобусу, како је био обучен, шта је коме рекао, шта је држао у руци, где се тачно налазио (29, „Неке Нове године”).

Међу асиндетским реченицама издваја се један специфичан тип, и то по односу међу субјектима (често неисказаним) и „лабавој” вези која почива управо на „низању” различито усмерених асиндетских клауза. Као такве, клаузе које се на овај начин удаљавају од осталих, формално задовољавају критеријум координираности, али се увођењем везника најчешће могу трансформисати и у независне и у зависне предикатске реченице.⁴ На пример:

Вероватно су ован и јарац већ заклани, одерани и набијени на ражњење, домаћини разгрћу жар (7, „Тари, Срђо, тари”); Од хиподрома и коњичке школе често би наишли коњаници. Њима су се сви склањали, пењали уз брину, никад раније није био ближе коњским сапима (83, „У Кошутњаку”); Из пластичне врећице извукла је два сендвича са сиром и шунком, аутобус је освајао километре, напуштао кривине зване *Дерала*, пролазио поред разрушених кућа (75, „Сумњива сахрана”); Полицајци су кратко погледали њихове пасоше, Мартино име и презиме није им ништа значило, баш их брига чија је она жена, царинике је још мање занимао њен букет цвећа (76, „Сумњива сахрана”).

⁴ У истој овој публикацији М. Ковачевић наводи низ асиндетских координирано-субординираних реченица из Радуловићевих приповедака у којима „у низ улазе и координиране и субординиране клаузе (субординиране и према синтаксичком критеријуму неопходности навођења клаузе и према семантичком критеријуму могућности трансформације само у везничку субординирану клаузу)”. Стога се оваквим реченицама нећемо бавити.

Увођење конкретизатора смисаоног односа међу клаузама јасно указује на наведену могућност двојаке (или вишеструке) трансформације:

– асиндетска → зависна узрочна, релативна или објаснидбено-релативна (в. Ковачевић 1998: 26–28): Вероватно су ован и јарац већ заклани, одерани и набијени на ражњеве, *јер* домаћини разгрђу жар / *и* се види по томе што домаћини разгрђу жар / *а* то се види...

– асиндетска → независна са могућим двојаким односом: Њима су се сви склањали, пењали уз брину, *и* (*он*) никад раније није био ближе коњским сапима / *а* (*он*) никад раније није био ближе коњским сапима

– асиндетска → независна или временска зависна: Из пластичне врећице извукла је два сендвича са сиром и шунком, *а* аутобус је освајао километре / *док* је аутобус освајао километре...

У питању су неподударни садржаји који најчешће не подразумевају логичку супротност (в. Ковачевић 1998: 16), али ни везу која би се темељила на правој истосмерности, што показује већ и суоднос субјеката клауза које су асиндетски уланчане (ован и јарац – домаћини; сви – [он]; [она] – аутобус; полицајци – цариници).⁵ Дакле, асиндет у оваквим семантичким условима пружа смисаону „отвореност” високог степена.⁶

У једном случају асиндетизам (непредикатских јединица и клауза) са оваквим укључивањем различитих субјеката прати и неграматичност исказа:

Шетајући прашњавим путем, берући купине и шипак, у сусрет им је долазио фића, возач је често потезао мењач, сироти аутомобил се тешко пењао, али је улегнућа и кривине на путу савладавао (39, „Ногом за врат”).

Никакви се закључци не могу извести на основу ове реченице и њене структуре с обзиром на то да је пример у збирци *Сумњива сахрана*, према ономе што смо утврдили, изолован.

⁵ Степанов (2008: 251) истиче да „саставне асиндетске реченице у ужем смислу карактерише истоврсност (хомотипност) и хомофункционалност њених делова. Најчешће су повезане заједничким догађајем (ситуацијом, ’сликом’) (Прањковић 1993: 156) и представљају један (наративни) континуум. Поред ситуационо-акционе компоненте, ове реченице карактерише и глаголски (предикатски) паралелизам”. Даље, Степанов наводи реченице са истим субјектом у предикатским реченицама и једну са различитим субјектима (корпус је роман *Фолитарнији* Мома Капора), која, за разлику од Радуловићевих, не показује овако широке могућности трансформације односно „отворености” за смисаоно-синтаксички однос према другим клаузама.

⁶ Притом, имамо у виду да одређени типови асиндетских реченица и без овакве „смисаоне отворености” могу дати двојаки трансформ (или више могућих) *јер*, како истичу Бадурин и Паласић (2019: 250), „асиндетске структуре нису неутралне с обзиром на наведену дихотомију [координација/субординација] (усп. и Бадурин 2018), али да се типови синтактичке зависности/независности у њима остварују друкчије неголи у синдетским суреченичним везама”.

Асиндетске реченице у чијим клаузама су комбиновани различити типови говора предмет су анализе у раду М. Ковачевића у овој публикацији, те упућујемо на овај текст (Ковачевић 2021). Због различитог корпуса, овде ћемо навести само једну групу примера којом се илуструје комбинација приповедачког и слободног неуправног говора у асиндетским реченицама у приповеткама збирке *Сумњива сахрана*, и констатовати да се Ковачевићеви закључци односе и на ову збирку. Тиме се уједно и додатно потврђује да су овакве реченице једна од доминантних карактеристика Радуловићеве прозе:

И мртав отац би га укорио, али најпре њу, зашто и о таквој ситници није водила рачуна, како му је могла купити тесне патике, зашто му их није обула неколико дана раније, да их разгази? (72, „Сумњива сахрана”); С обзиром на врућину и толико дуг пут, цвећарка је казала да не може ништа гарантовати, учиниће најбоље што зна, а Марта нека припази, најбоље да се од њих не одваја и држи их у крилу (72, „Сумњива сахрана”); Стигао је свештеник својим голфом, кратко погледао раку, посаветовао гробаре, ако је могуће, још није касно, да је прошире, често сандук зна бити шири, да касније не би губили време (80, „Сумњива сахрана”); Кад те ухвате и запрете казнама, прави се луд, ниси знао, где пише да је тако нешто забрањено? Ако и пише, кажи: не знам да читам... (84, „У Кошутњаку”); На првој јачој узбрдици гуме су на снегу *зашлајфовале*. Не сме даље, потребни су ланци, без њих није безбедно, путници морају напоље, шофер и кондуктер ће у град, у комуналну механичарску радиону, да *набаце* ланце, брзо ће се вратити (28, „Неке Нове године”).

Асиндетска низања нису само доминантно присутна на међуклаузалном нивоу, већ и на унутарреченичном и унутарсинтагматском. Ради се, најчешће, о кумулирању хомофункционалних елемената у оквиру реченице. Таква низања нису нужно стилематична (јер је за њихову стилематичност нужна и семантичка редупликација).⁷ Ни у погледу структуре, оваква низања нису нужно стилски маркирана. Како се показује, међу њима су бројем доминантна вишечлана код којих су претпоследњи и последњи елемент везнички спојени – што је стилски неутрална форма. Ипак, сматрамо да, као један од типичних Радуловићевих поступака обликовања исказа, овакве структуре имају значајну улогу у постизању специфичног ритма приповедања „интонационо-синтаксичким гранањем” (Иванић 2013: 45), посебно када су у оквиру исте реченице или непосредног текстуалног окружења „удружене” са низањем клауза у оквиру комуникативних реченица. Овакву комбинацију амплификације или кумулације (истакнуто подвлачењем) и асиндетских реченица, као модел „вишеструког синтаксичко-семантичког гранања”, да је тако условно назовемо, илустроваћемо следећим примерима:

⁷ О критеријумима стилематичности кумулације и амплификацијске кумулације в. Ковачевић (2000: 145–158).

Пре свега, обућар Мајер је очеткао свој реденгот, ако је по њему било неких мрља очистио их је бензином, уденуо у ревер црвен каранфил, везао црвену кравату и петнаест минута пре четири сата стигао у гостионицу „Бомбај”. Сачekali су га кројач Кнол, пешадијски наредник Улрих, тишлер Мула, бравар Крнега, чуварка магаришта Пава Шимуновић и остали пролетаријат градића (119, „Спомен-плоча”);

Газио је тврдо и брзо, као на маршу, ћутао, погледао на мајку, која се овако на белој пести, на месечини, чинила још мања, округлија и немоћнија. Плашио се да ће сваког часа застати, казати да даље не може, почети да плаче, сести на оклесани мургин уз крај цесте, оно њено је дошло, прича са струњеним желдцем се завршава (102–103, „Струњен желдац”).

Амплификација и кумулација у форми лексемских набрајања и уланчаних синтагми јављају се у свим типовима исказа (непредикатским исказима, сложеним и простим реченицама са пуном предикацијом). Како се показује, међу најфреквентнијим су низови именичких лексема или синтагми у хомофункционалним позицијама (најчешће директног и индиректног објекта), те координирани временски, месни и начински адвербативи (истог или различитог значења):

Мандица је једина у Смрдељу гајила цвеће: йејџуније, џузавице, олеандре с лепим цветовима у више боја (43, „Ногом за врат”); Уз цесту, уместо букових стабала и бусења траве, све чешће грмови макије, траба, кујине и шийка (74, „Сумњива сахрана”); Сви у кући знају коме припада који пакетић, развезују се машинице: йарфем, вино, књија, шал, рукавице, каше, зимска каја... (30, „Неке Нове године”); Како још да води рачуна о његовим шесним йајшикама, йликовима, боловима и сузама? (72, „Сумњива сахрана”); Сад, кад се након четири године враћа у њихово место рођења и живота, да га сахрани, сећа се последњег сусрета с њим, на слободи, у мотелу „Шарић”, који је увек био пун војника и йолицајаца УНПРОФОР-а, йросийишуйки, шверцера, новинара и шийјуна са свих сйрана свејта (73, „Сумњива сахрана”); Поштанска врећа увек изненади својим садржајем: облицима йакејта, необичним врицама и чворовима, лейљивим йпракама, словима којима је исйисана адреса, разноликошћу йошйанских марака, крайким уйозорењима-наредбама: Ойрез! Не йумбај! Публикација! Ойворийи обавезно у йрисусйву йримаоца! (94, „Поштанска врећа”);

Тамо ће, у сеоској школи, по њиховом доласку, у йрејодневним сйјима, бити формиран сеоски извиђачки одред (6, „Тари, Срђо, тари”); На зидовима дворишйта, исйред куће, свуд расте и цвета Мандичино цвеће (43, „Ногом за врат”); Бацање петарди на улици, у дворишйту, йа и на сйејенийшйу у зйради, све је учесталије (30, „Неке Нове године”); Упустиће се у борбу као йишйрица, онако како би Лазар од ње и очекивао: жесйико, без мној речи, мољења, йлача и суза (77, „Сумњива сахрана”).

Присутна су и низања елемената сложеног предиката, уведених једним модалним глаголом. Елипса може бити чисто граматичка (као у првом при-

меру), када је једино бројност (овде пет глагола у инфинитиву) стилско-ритмички сигнал. Радуловић посеже и за парцелацијом, као у другом наведеном примеру, када се низу од три глагола придружује још четири у наставку, али у оквиру друге комуникативне реченице:

Мора обући одело, обути италијанске ципеле, везати кравату, преко рамена пребацити кожни торбак и кренути у обилазак планираних адреса (48, „Вредело је, вредело”);

Треба искористити досадашње искуство и вештину, заузети за столом добро место, не остати гладан. Посадити Срђу близу себе, припазити да га неко јачи не истисне, опомињати га да једе више меса а мање хлеба, шапутати му на ухо: *Тари, Срђо, тари!* (7, „Тари, Срђо, тари”).

Посебно су ритмички маркантни вишечлани непредикатски искази, било да су од предикатске јединице раздвојени парцелацијом (као у првом примеру) или су самостални:

Љубав према своме крају, али и према осталим пределима своје земље и њеним лепотама, јачање психичких и физичких способности, стварање навика за живот у заједници, развијање другарства и пријатељства, одлучности и смелости, самопожртвовање и самоодрицања, подређивање сопствених могућности групи као целини... То није могуће без сталног стицања искуства и знања кроз одговарајуће школе и течајеве (6–7, „Тари, Срђо, тари”);

Опело, спуштање сандука у раку, извлачење конопаца, бацање грумења земље, ужурбано затрпавање, облагање бусењем, постављање крста с Лазаревим именом... (81, „Сумњива сахрана”);

У пошти службеници стално држе упаљена светла, хоћеш-нећеш за време малих одмора видиш шта раде, а ученицима је то главна забава. Гестикулirati и слати ласцивне поруке, исписивати на папиру имена фудбалских клубова, инатити се али тражити навијаче истомишљенике (94, „Поштанска врећа”).

На крају, једну од упечатљивих карактеристика чине понављања на реченичном и надреченичном (текстуалном) нивоу. Реч је о, како ћемо показати, понављањима истих и истокоренских лексема, истих конструкција и синтагми, па и реченица – опет, истих или модификованих. Понављања су заступљена већ у самим насловима („Тари, Срђо, тари”, „Вредело је, вредело”). У приповеци „Вредело је, вредело” насловна реченица рефренски се понавља више пута, или у оригиналном облику или у футуру као најава и уверење главног лика у исплативост његовог подухвата:

Вредеће, вредеће, певушио је Борко Мизерчић... (48, „Вредело је, вредело”);

Скоро наглас понавља: вредело је, вредело...

Боже, како је почео овај дан, а ипак се лепо завршава.

Вредело је, вредело (70, „Вредело је, вредело”).

Превара је наглашена и поновљеном секвенцом слободног неуправног говора којом Мизерчић инсистира на својој улози социјалног радника. Секвенца је у другом појављивању издвојена нешто јачим одвајањем (цртама), и на тај начин Радуловић постиже суптилно варирање:

Борко, као социјални радник, слаже се с пасторком, треба је послушати – зима и хладноће су на прагу – преселити се. Ако се слаже – Борко као социјални радник – свратиће до предузимача, упозорити га да буде крајње коректан и обазрив, иначе – имаће проблема с Општином (61, „Вредело је, вредело”).

И у причи „Тари, Срђо, тари” реченица која је у наслову понавља се више пута, па и пред сам крај, и то више пута, интензивирајући Бачково понижење. Реченица се не понавља сама, већ и цела секвенца (са модификацијама) којом Бачко подучава Срђу како да се избори за најбоље залогаје. Осим тог рефренског понављања, на самом крају другог дела (прича је структурисана као троделна) поновљена је и реченица из уводног оквира приче: „Овца која блеји губи залог”. Слично, и „Последњи нотар” као својеврсни оквир има секвенцу: „Нема више. Квит”, док је у средини приче она незнатно измењена („Да, квит. Нема више”).

Друкчији је тип понављања одређених лексема и секвенци које се наизменично јављају више пута, као сигнал емоционалне узнемирености јунакиње у насловној причи. Навешћемо део дијалога у којем јунакиња три пута понавља „не вјерујем”, сваки пут уобличено у клаузу са друкчијим осталим елементима; она два пута на почетку реплике изговара и „Не знам”. С друге стране, у репликама саговорника доминира синтагма „хрватска држава”, коју јунакиња и сама у финалној реплици понавља:

„Не знам, али док не видим, ја им не вјерујем... Ништа им не вјерујем.”

„Сестро, хрватска држава је озбиљна држава да би се нечим таквим бавила”, усредсреди поглед на плафон и клима-уређај.

„Не знам... Не вјерујем им.”

„Зашто би то хрватска држава радила?”

„Шта хрватској држави смета да ја и ово дијете, бар једну минуто, последњи пут погледамо Лазара?” (78–79, „Сумњива сахрана”)

Најразуђенији тип понављања типски је сличан претходном примеру, али се сада у дужем тексту наизменично и лајтмотивски понављају исте и истокоренске лексеме. Овакав случај илустроваћемо секвенцом текста из

приче „Поштанска врећа”, али уз напомену да се не ради о изолованом примеру (в. нпр. и понављања лексема *кукурикајџи*, *будилник*, *будијџи* и синтагме *ївоздени їивац* у причи „Тари, Срђо, тари”, стр. 5). У невеликом пасусу „Поштанске вреће” именица *кључ* у различитим облицима јавља се шест пута (од тога два пута у истој синтагми *їакав кључ*); глаголи са коренском морфемом *кључ* – четири пута (два пута *оїкључајџи* и два пута *закључајџи*); синтагма *їошїанска врећа* (три пута) и синтагма *їошїански службеник* (два пута):

Да ли свака држава има своје, препознатљиве поштанске вреће, те и тако исказује свој *суверенїтеї*, па и кључеве којима их откључава и закључава? Спакујеш поштанску врећу у Книну, закључаш, пошаљеш у Крањ или Тетово, тамошњи поштански службеник извади из џепа или фиоке специјални кључ, и без икаквих проблема је откључа. Као да је мађионичар, а не најобичнији поштански службеник! За све поштанске вреће у овој земљи постоји један, *универзални кључ*. Колико их има у овом градићу и зависи ли то од величине поште? Ко одобрава наруџбину и процењује колико коме припада тих кључева, ко их израђује? Није мала ствар поседовати бар један такав кључ. Може ли сваки бравар или мајстор сличног заната направити такав кључ? (95, „Поштанска врећа”).

Паралелизми се очитују и као почеци готово сваког пасуса у причи „Струњен желдац”. Лексички образац јесте експликација имена главног јунака, Сакана, у највећем броју почетних реченица пасуса. Синтаксички образац као доминанту има стављање глагола на иницијалну позицију. Комбинацију ових образаца Радуловић потпуно доследно спроводи кроз целу причу.

На крају, посебна врста паралелизма и понављања јесте понављање самога догађаја који бива описан на готово истоветан начин, као што је случај са описом одлуке везане за првомајску прославу и саме прославе („Спомен-плоча”, стр. 118. и 120).

На основу свега реченог и покушаја да у раду одговоримо на питање који су синтаксички и лингвостилистички обрасци кључни у обликовању специфичног ритма приповедања у збирци *Сумњива сахрана*, можемо закључити следеће.

Прво, као примарно средство којим се одликује самосвојан ток Радуловићевог приповедања можемо означити независносложену реченицу, и то поликлаузалну, а међу њима понајвише ону у којој се клаузе уланчавају асиндетски. Осим тога, и као друго, показује се да је и само низање језичких елемената (амплификација, кумулација) значајан елемент уобличења ритма. И, треће, једна од специфичности јесте и понављање лексичких и синтаксичких јединица, па и модификованих дужих сегмената текста.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Бадурина, Паласић (2019): Lada Badurina, Nikolina Palašić, Asindetske subordinirane strukture, *Rasprave, časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 45/2, Zagreb, 249–263.

Иванић (2013): Душан Иванић, *У мајници њриче. О дјелу Јована Радуловића*, Београд: Српска књижевна задруга.

Јевтић (1999): Милош Јевтић, *Осџаје њрича, разговори са Јованом Радуловићем*, Ваљево: Кеј.

Књижевни дијалог, емисија РТС (емитована 13. 5. 2015), разговор са Јованом Радуловићем водио Александар Гаталица

Ковачевић (1998): Милош Ковачевић, *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Београд – Србиње: Рашка школа – Српско просвјетно и културно друштво Просвјета.

Ковачевић (2000): Милош Ковачевић, *Синтаксика и прамајника синтаксичких фигура*, Крагујевац: Кантакузин.

Ковачевић (2021): Милош Ковачевић, Асиндетске реченице као језичко-стилска доминанта приповиједака Јована Радуловића, *Узданица*, тематски ванредни број посвећен Јовану Радуловићу (у штампи).

Новости, *Мајња њриче: Мајња њриче*, Новости, 6. 9. 2012, <https://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:395912-Knjiga-Sumnjiva-sahrana-Magija-price> (посећено 18. 8. 2021).

Политика, Радуловић: *Полијика*, 9. 9. 2012, <http://www.politika.rs/sr/clanak/232686/Zazirem-od-pisaca-koji-pisu-samo-romane#> (посећено 3. 12. 2020)

Степанов (2008): Strahinja Stepanov, Asindetske sintaksičke strukture u romanu *Foliranti, Prilozi proučavanju jezika*, br. 39, 259–274.

Чутура (2014): Илијана Чутура, Центар и периферија у јубиларном Кољу СКЗ, у: Д. Лакићевић (ур.) *Српски језик у огледалу Српске књижевне задруге*, Београд: СКЗ, 139–157.

Ilijana R. Čutura

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

Department of Philology

RHYTHM OF NARRATION AND CHARACTERISTICS OF COMPLEX SENTENCES IN THE COLLECTION OF STORIES *SUMNJIVA SAHRANA*

Summary: The paper highlights the syntactic characteristics of the sentence and (partially) the organization of the text that contribute to the formation of a specific rhythm of narration in Jovan Radulović's collection of short stories *Sumnjiva*

sahrana. It is shown that dominant procedures are the following: sequencing coordinated (often asyndetic) predicative sentences, amplification and cummulation, and repetition of lexemes, syntagms and modified larger parts of the text.

Keywords: *Sumnjiva sahrana*, Jovan Radulović, coordination, asyndetic sentence, repetition, amplification, cummulation.